

АНОТАЦИЯ

(по чл.65 от ПРАСПУ, включително самооценка на приносите)
на публикациите на гл.ас. д-р Майя Димитрова Кузова,
представени за участие в конкурса за заемане на академичната длъжност „доцент”
по област на висше образование 2. Хуманитарни науки,
професионално направление 2.1. Филология (Славянски езици – Синтаксис и стилистика),
обявен в Държавен вестник, брой 31, 12 април 2019 г., с. 65 / 416.

Областите на научната квалификация и на професионалния ми интерес са съпоставително езикознание, съпоставителен синтаксис, разговорен синтаксис, синтаксис и стилистика, езикова експресия, лингвокултурология, етнолингвистика, социоллингвистика, лексикология, проблеми на превода (теория и практика).

В обявения конкурс участвам с 1 монография като хабилитационен труд (обсъдена на разширено катедрено заседание на 15.03.2018 г.) и **29 статии** (и доклади) в сборници и периодични издания (от общо 48). Всички са писани след защитата на дисертацията ми и не повтарят включените в предишната процедура. Акцентите и приносите ще бъдат групирани в проблемни сфери, открояващи се от материалите за сегашната процедура.

Извън представените за конкурса имам публикувани статии по проблеми на лексикологията, прагматиката, културата на речта, лексикографията; рецензии; 4 учебника, използвани в обучението на студенти-филолози в три университета.

I. ХАБИЛИТАЦИОНЕН ТРУД – МОНОГРАФИЯ

Парадоксите на експресията в българския и руския език. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2018, 427 с. Print ISBN 978-619-202-338-6

В центъра на изследването е особеното функциониране на разнородни езикови единици, създаващи *критична* маркираност на изказа: като еквивалент на силна емоция, те рязко се отдалечават от прякото си значение и от симетрията с партньорите си в миниконтекста и конситуацията. **Книгата е първо съпоставително монографично изследване на системните парадоксални прояви на експресията в два славянски езика** (български и руски) с привлечени данни от английски, френски и немски език. Комплексният анализ на специфичните емоционални реакции и ексцентричната емотивна оценъчност обхваща посоките *статика – номинация – потенция – предикация – потенциал – прагматика – динамика*. Илюстративните данни са разгледани също в лингвокултурологичен аспект и в психологически ракурс: като характерологични свидетелства за речев избор, социална стандартизация и етноспецифика, отразяваща националните стереотипи при структуриране на мисълта.

Въведението представя механизма на работа, ключовите понятия и дава обща характеристика на темата за **експресивната функция на езика**, която наред с репрезентативната свързва субекта и обекта на познанието. Обговорени са обхватът и нееднозначното тълкуване на работните термини: **експресия** (признавана за многолик и национално специфичен феномен, ангажиращ множество средства от всички езикови нива с неопределено много варианти за комбинаторика на съставките), **емоция** (пряко отговорна за експресията, с безспорна роля в личния и колективен живот на човека, изразяващ себе си и възприемащ другите, околното,

света). *Досегът* с емоциите е истинско предизвикателство: самите те остават скрити, изразяването им често е оскъдно или знаците им се смесват. Това предизвикателство е прието – и като компенсация на факта, че лингвистиката доста късно е „осъзнала“ емоциите като свой предмет. Те са не само форма за оценяване на средата за обитаване, но и значителен неин елемент, фрагмент от картината на света. Независимо че са повече или по-малко субективни, емоциите са социално осъзнати, в определена степен типизирани, т. е. наиндивидуални. Сериозните изследователски трудности са породени от неуловимостта им – недостъпни за пряко наблюдение, те са стихийни, асоциативни, образни, рядко се проявяват в чист вид, рядко се изразяват стандартно и, в допълнение, са много динамични. Въпреки това са универсални и разпознаваеми във всички култури, пронизват цялата ментална и (а)вербална дейност на човека, а твърдението, че в езика всичко се задвижва от тях, отдавна е аксиоматично. Ситуативният избор на езиковите средства е отражение на интензитета на преживяването, което обяснява пряката връзка на **емоциите** и емоционалността с **експресивността**, с озадачаващите прояви на изразяването на емоциите. В последователността на разделите е проследена реализацията на общата категория **градация** – дълбоко специфична и в границите на един език, и в различните езици.

Обговорена е **сложността на въпросите** за подбора на материал и обхвата на анализ, за езиковите нива, осигуряващи работещи ресурси и тяхното надграждане, за полезната и удачна наблюдателна позиция. Водещата отправна констатация е, че **езиковите средства за изразяване на емоции са във висша степен метафорични** (Дж. Лейкф, М. Джонсън). Експресивните маркери поемат емотивност, усилваща рационалната оценка, това отключва съдържателния потенциал и номинацията, бидейки субективна, напуска *реалните* си граници: при изразяване на емоционална оценка противоположни аксиологични понятия типично и в противоречие с категоричните предписания на философската и нормалната човешка логика, стават терминологично определими едно чрез друго и свободно се взаимозаменят. Именно емоцията е в основата на шоковата асиметрия в оценъчните формации: *ужасно добър, адски хубаво, страшно щастлив*, в руски *ужасно добрый и красивый, страшно интересно*. Разгледан е проблемът за стиловата им принадлежност, важен в обхвата на разсъжденията за това **как употребата променя думите**.

Комуникативното предназначение на обсъжданите единици е изразяването на **оценка и степен** в градация и в посока към предел. Оценката тук се разглежда като вид емоционално-експресивна номинация, като концептуално единство от семантика и прагматика, а степента на заинтересованост и темпераментност на субекта ѝ се приравнява към категорията **афективност**.

Разсъждавайки за тънката разлика между същност и проява на някакво явление, закономерно стигаме (и по отношение на посочените факти) до разсъждения за съотношението на понятията **енантиосемия** и **амбивалентност**. Алогичната комбинаторика е опасно близка до **оказионализмите**, а за правилна ориентация следва да се отчита границата между узус и оказия.

При изследването на афективното съдържание на изразните варианти (пряко отражение на емоциите) няма как да не бъдат засегнати проблемите на **стила** и **стилистиката**, чийто пряк обект, по познатото твърдение на Ш. Бали, са чувствата. Тясна е връзката на стилистиката и с категорията оценъчност. Разгледани са: основните разминавания в подходите към същността на стила и стилистиката (обемът на обекта за дефиниране, диапазонът му, нивата на обобщеност),

различните подходи към определянето на **разговорната реч**, *системната свободност* на **спонтанната устна реч** (която лесно поема жаргонни единици и е все по-експресивна), характерологията на **сленга**, на **младежкия експресивен социолект** и на **идиолекта**.

Своеобразието и разнообразието в плана на изразяване, както и спецификата на ракурса обяснява възприетия в работата **разклонен и концентричен, с промяна на гледните точки, композиционен подход**. Анализите са проведени върху материал от **българския и руския език**. Сравнявахме двата езика, защото има обща основа за това, съпоставяхме ги, за да разпознаем проявите на повторемост (и универсалност).

Проучванията следват обективната логика и естествената последователност според съответни отправни точки. Класификациите не са строго зададени или затворени, тъй като явленията са изключително динамични, противоречиви, преливащи едно в друго, с наличие на преходни и междинни трансформи. От общата ос са обособени **раздели и параграфи**, в които парадоксалната оценъчност е изследвана със смяна на акцентите:

➤ **Контраст**

В **Раздел 1. Експресия на контраста** е определен съчетателният потенциал на лексемата и е обговорена **работната терминология**. Изведени са **типовете и подтиповете матрици**, които следват динамиката в комбинациите от съставките на експресивните синтаксеми. Очертани са лексикалният материал за попълване на матриците (в основата и в кванторната позиция), механизмите на контрастното съчетаване и последствията за общия знак на оценката. Специално е вниманието към рестрикциите и основанията им. Анализните части са илюстрирани с много примери от двата езика. Параграфът завършва с обобщение на съчетателния потенциал на маркерите, с отбелязване на процесите на пренасищане (**сатиация**) и **регресия** на експресивния признак, на **семантична генерализация** и **конотативно генериране** на експресивно-оценъчния компонент. Във втория параграф, **Експресивната комбинаторика в действие**, е изследван синтактичният потенциал на експресивните синтаксеми през способността на матричните модели да се реализират в ролята на оценъчен предикат в двусъставна и едносъставна структура.

Раздел 2. Разстоянието между *малко* и *много* разглежда парадоксите при оценяване на количество / степен: във фокус влиза поведението на динамично остепеняваните наречни интензификатори на количествена стойност в съчетания с наречията *малко* и *много*.

➤ **Повторение**

В **Раздел 3. Експресия на повторението** акцентът е върху образците на съчетателни редупликации в българския и руския език. В параграфите са проследени плеонастичните комбинаторни прояви на словообразователно ниво (артистични афиксални редупликации, полипрефиксация) и лексикалните излишества.

Раздел 4. Експресия на устойчивата тавтология е посветен на маниерното повторение, формиращо устойчиви единици. Към анализ са привлечени любопитни фразеосхеми (биноминативни тавтологии) като специализирани форми за експресивна оценка. Съпоставката им в българския и руския език добавя общи и частни изводи и за сходствата, и за разминаванията в демонстрираното пристрастие към тактиката на повторението. Във финала на раздела е потърсена (в по-общ план) връзката на изследваните факти с понятието **езикова реверсивност** и е заявено, че независимо от разликите общата аналогия прави възможно признаването на повторението за принципен и удачен за *целите* на експресията маниер.

➤ Отрицание

В Раздел 5. *Не-територията на експресията* са обхванати свидетелствата за специфичната *отвъдпределна* степен, разположена зад особената граница, чието пресичане във върховата фаза на експресивната оценка е последвано от своеобразно **нулиране на оценката**. Приближавайки пика на нулирането, положителната оценка преминава фази на *подозрение*, *неверие*, а семантиката на кванторите маркира *неприемане*, *невъзможност* на признака.

➤ Метафорични трансформации

Раздел 6. **Разстоянието между (+) и (-)** систематизира (в първи параграф) т. нар. *маскирана* пейоративност и т. нар. *лицемерие* на морфологията, лексиката и синтаксиса. Определен е потенциалът на словообразователното ниво (непредсказуемият модификационен вариант на диминутивите, много специфичен в български), на лексикалната и на изреченската метафора.

➤ Компресия и амбивалентност на оценъчния знак

Вторият параграф на Раздел 6. е посветен на нечленимите, оценъчно-битийните модели и на моноремните експресивно-оценъчни фрази-реакции.

➤ Прагматични аспекти

В Раздел 7. **Експресия и прагматика**, надграждайки и разглеждайки от прагматичен ъгъл положенията от предходните раздели, ги извеждаме до статут на илюстриращи връзката на езиковия знак с човека и особената актуализация на езиковите елементи, обвързани с речевия акт. През общото отношение *потенция v/s потенциал* са анализирани семантичните и прагматични пресупозиции на особената комбинаторика. **Във втория параграф** са експлицирани илокутивните функции на оценъчните фрази в три типа комуникативен контекст.

➤ Етноспецифика

В Раздел 8. **Национални особености на експресията** е представена примерна съпоставителна разработка върху функционирането на двойка неутрални лексеми в българския и руския език, което е ярко свидетелство за тяхното **зависимо от и съответно на** националния менталитет и традиция *експресивно-оценъчно поведение*. Детайлно е изследвана експресивната валентност на лексемите **ра̀бота / дело**. Сравнението на „активния слой“ (Ю. С. Степанов) на двата концепта очертава разликите и в експресивния им потенциал. В българския език емотивно-оценъчното осмисляне на **ра̀бота** е задвижено в много широк спектър употреби: системата от кодирани ключови ценности прозира в езиковите фиксации, обговарящи норми на поведение, а също социални стереотипи, национални приоритети, етносамосъзнание и самооценка. Руският концепт е по-хомогенен, по-*спокоен* (неутрален), характерологичните в български употреби са абсолютно невъзможни или не са регистрирани поради ниска честотност. Номинатът на концепта е далеч по-слабо натоварен (в повечето случаи – нулево) с асоциации, стереотипизация и емоция. Различната метафоризация на ядрените лексеми води до неравноценна реализация на *избирането* им в езиковата и ментална парадигма на двете нации.

➤ Целево функциониране на експресивните ресурси

Устойчивото присъствие на определен езиков ресурс в характерни речеви жанрове представлява последна проверка за неговата уместност (успешност). Защото речевата култура, т.е. нейното добро ниво, предполага и умението да се строи реч, **осигуряваща с подходящи средства и ефикасно целите си**. Именно устойчиво присъствие на специфичната оценъчност е

установено (и онагледено с много примери) в **Раздел 9. Целева експресия**. Параграфът **Експресията като търсен ефект или Как се прави реклама** доказва, че схемата на парадокса играе една от главните роли сред знаковите стратегии в създаването на рекламните текстове. На всички са (*до болка*) познати крилатите щампи, в които специално е търсен озадачаващият или поразяващ ефект на контраста или на преобърнатия оценъчен знак. **Вторият параграф** разглежда експресивните речеви стратегии в публицистиката, в езика на съвременните печатни и електронни масмедии – наблюдаваме интересувания ни материал в социален контекст, в който (също като в рекламата) езикът е *действие*, а средствата му са *инструмент за влияние*.

В **Обобщение и изводи** компактно са представени управляващите принципи и техники на експресията; осветена е в съпоставка емоционалната картина на света като съвкупност от емоционални представи, понятия, концепти; като резултат от оценъчната дейност на човешкото съзнание. От своя страна, регулирането на външните и вътрешните емоции зависи и от познаването на обществените норми на културно поведение, а *начините на боравене* с езиковия материал са индикатори за национален мироглед и комуникативно поведение, отразяващи спецификата на националната езикова картина на света. В **Заключението** системната алогичност е пропусната през призмата на теориите за езиковата еволюция, лингвосинергетиката и ентропията. Постановките от **Обобщение и изводи** и от **Заключението** оценяваме като приноси и ще представим по-долу.

ДОСТОЙНСТВА И ПРИНОСИ ОТКРИВАМЕ:

1. В актуалността на проучването:

- 1) Разглежданите експресивни прояви на градирано емоционално-оценъчно отношение са изключително разпространени в българската и руската разговорност. Привидната или действителна алогичност е със знакови мащаби, придобива характер на **устойчива и набираща скорост тенденция, заслужаваща внимание**.
- 2) Емоционалното отношение се формализира трудно и е маркирано много специфично, но се типизира, прониква в съзнанието на носителите на език, осмисля се, закрепва се тактически, ситуативно укрепва и образува **ресурсни пластове, които подлежат на систематизация**.

2. В очертаването на относително ясни граници на сложното за идентификация явление чрез аргументация на спецификата му:

- 1) Експресията обхваща всички езикови нива и има много прояви, а носителите ѝ образуват специализиран корпус, рамкиран от формална, семантична и функционална *нетолерантност*, транспозиция.
- 2) Аспектите на особеното изразяване невинаги се изчерпват с употребата на емотиви, даже невинаги са пряко обвързани с тях – в работата е изведена особената формализация на емотивното значение, функционалната му обусловеност, неговата понятийност и съотнесеност с експресивното значение, индуктивно-прагматичният му (асоциативен) компонент.
- 3) Детайлният анализ класифицира характерологичните ресурси: очертани са тактиките на провокативната емотивна оценъчност, разграничени са вариантите на конфликтния

механизъм, определени са мобилизираните нива, набеязан е функционалният потенциал и контекстната им чувствителност.

4) Анализът променя статута на проблемните явления от изключения в **системни нарушения** с характер на норма.

3. В определяне на мястото на общия проблем в лингвистичните изследвания и в обработката на разнопосочни мнения за ред частни прояви на цялото:

- 1) Като се има предвид, че разглежданите експресиви не са единични случаи, монографията запълва празнотата в изследването им – парадоксалните прояви епизодично попадат в контекста на различни анализи, оскъдно присъстват (като любопитни оксиморони) в частни разработки с отделни свои аспекти, акцентите са върху стиловата им принадлежност, техния игрови характер или участието им в рекламния текст. Във всички случаи се регистрират несистемно и, като цяло, към тях няма специален интерес.
- 2) Съображенията ни са в диалог с чуждите: обобщени са наблюденията в работи, посветени на конкретни единични прояви с различна степен на отдалеченост помежду си или засягащи проблеми, (ин)директно свързани с темата: умалителност, метафоричност, проблеми на семантиката, синтактиката, стилистиката, лексикографията.
- 3) Библиографията включва **297 заглавия**, проучени и цитирани в монографията. Списъкът показва широката теоретична база на изследването и сам по себе си представлява надежден библиографски справочник по общата проблематика.

4. В оригиналността на работния модел; в подходите и процедурите за анализ и тяхната комплексност:

- 1) Авторски е моделът на въвеждане на експресивните синтаксеми в **матрици**, които регистрират ядрото на конфликта: особеното постигане на общия оценъчен знак, обвързано с показателите и на основата, и на маркера. Предвид сложната динамика на комплекса *емотивност, оценка, степен* и *интензитет*, само при такъв подход вариантите на комбинаторика могат да бъдат сведени до изчислим минимум (**20 матрици**). Водещите комбинации са три, а подтиповете отчитат полюсните знаци (плюсов – минусов) на ненеутралните позиции. Допълнителни акценти (и съчетателни ограничения) задава морфологията на матриците.
- 2) Фактите са представени в система и като елементи от цялото. Неразчленимата същност на феномена, който е и изключително многолик, налага вътрешни препратки – проблемите се разглеждат в контекста на повече от една гледна точка, а различните ракурси кореспондират помежду си.
- 3) При целенасоченото изучаване на вербализацията на емоциите по необходимост сме отчели сложен комплекс от преплетени категоризационни, семантични, когнитивни, прагматични и културологични парадигми. Проблемите са разгледани в научния контекст на теориите за валентността и емотивната валентност, за езиковото творчество и езиковите аномалии, за речевите актове, за езиковата личност. Данните ни са проверени и като показателни от гледна точка на социологията, психологията, етнолингвистиката.

5. В систематизирането на оперативните термини (и с въведена авторска терминология):

Основната част собствени или с уговорен различен обхват термини са въведени и представени в раздел *Експресия на контраста*: авторските **експресивна синтаксема и експресивна валентност; маркер и квантор, интензификатор, ограничител, квалификатор, абстрактор** (разграничавани като варианти на параметрични определители).

6. В мащаба на доказателствената част и убедителността на илюстративните корпуси:

- 1) Представените примери са малка част от работните корпуси и имат доказателствен и илюстративен характер. Сред източниците са писателски библиотеки, публицистични текстове, печатна периодика, електронни медии, телевизия, реклама, 5 електронни корпуса, 50 речника, ресурсите на интернет. Немалка е частта на автентичните сигнали от устната реч като най-естествена функционална среда на емоционалните реакции и експресивната оценка.
- 2) Обработените **над 1700 единици** показват реалната представеност на явлението, дават представа и за мащаба му.
- 3) Универсалността на основните изводи е подкрепена от примери в **английски, френски и немски език**.

7. В постепенното систематизиране на обобщенията и изводите:

Всеки раздел, в своята относителна обособеност и завършеност, приключва с етапно обобщение на междинните показания от конкретния материал в него – така постъпателно и плавно се надграждат изводите.

8. В конкретни важни постановки и заключения:

- 1) Емоциите рядко се проявяват в чист вид и рядко се изразяват стандартно. Афектът може значително да демотивира познатите езикови ресурси (вкл. емотивните), оттам и употребата им, да ги пренебрегне като неподходящи, рязко да ги трансформира или да сътвори абсолютно неочаквани странични ефекти.
- 2) Емоционално-смесовата доминанта определя експресивността, а между емоционалните и съдържателните компоненти на единната смислова структура съществува обратна зависимост: колкото по-емоционална е езиковата / речевата единица, толкова тя е по-особена, несиметрична, амбивалентна, широкофункционална, експресивна. Формално казано, в крайна сметка тя става и по-слабо информативна, което не намалява нейната *лингвистичност*, а преобразява потенциала ѝ.
- 3) Разглежданите явления имат признаци на *изключителност*, но не са и същински периферни езикови явления. Те са речеви средства със системен характер, които успешно изпълняват специфичната си функция.
- 4) В проявите си имат пряка връзка с градирането, основано на динамичната природа на признака, присъщ или приписван на предмета (при оценка) в различна степен. Отношението, сравнението и оценката са единствените, но с критична надеждност източници при градирането.

- 5) В експресивното поле на градацията попадат словообразователни модели (*възширок, възширокичък*), лексикални показатели и специални думи за степен (*ужасно, дяволски // жутко, ужасно, чертовски*), натрупващи се показатели (*мъничко попрекалих // самую малостъ приврал*), синтактични модели (*Ама че красавица!; Хубав не, ами хубав! // Хорош советчик!; Ну и ответ!; Тоже мне друг!*), средства на чужди граматични категории (инвентарът на категориите число, вид, определеност). Всички те могат да работят в режим на едновременност; въвличат в сферата си и интонация, словоред, повторения.
- 6) Носители на оценъчност са специални думи, образуващи семантичния клас субективни оценки и цялата когнитивна зона на националния език. Характерната антонимна опозиция на емоционалния (*приятен – неприятен*) и логическия признак (*добър – лош*) подчертава дифузната им семантика. Двойната аксиологична структура е обвързана с контекста като това най-често се отнася към единиците с отрицателно значение. Положителният знак на оценката с *дяволски* и *убийствен*, безспорно, е парадоксален. Това е свързано и с наличието на допълнителна съставка: афективните прилагателни изразяват и емоцията (основание за оценката и неин резултат) на автора на фразата, т.е. сливат в едно емоционалната оценка и емоционалното състояние.
- 7) В по-широк план в тези прояви се открива доказателство за битието на лингвистичните антиномии и безкрайния конфликт на противоположностите, проявяващ се в иновациите и взаимодействието на двата съперничаещи си аспекта на езика – когнитивния и емотивния.
- 8) *Отрепетитаните* семантични и функционални роли трупат потенциал, който индуцира в съдържателната структура на мобилизираните езикови средства нови признаци (емоционално-оценъчно-експресивни). Афективният елемент, системно активиран при експресивните употреби става фрагмент от значението и дефинира нова семантика, нерядко противоположна на изходната. Непоследователно това е отразено в някои речници.
- 9) Функционалният подход към изследването на лексиката може да обогатява традиционните класификации. Част от добавените конотации формират амбивалентност (остават динамични и зависими от обкръжението и контекста), други се фиксират и определят по-широки (и стабилни) съчетателни възможности. Според нас тази валентност трябва да намери мястото си в лексикографските корпуси като показателна в енциклопедичния срез на лексемата.
- 10) Разглежданите системни прояви са разположени не само на социална ос (жаргон, сленг), но и на урбанистична ос (градска / столична реч), времева ос (по възрастов признак) и имат черти на тип младежки експресивен социолект.
- 11) Разбира се, изборът на изразни средства е функция на личностния и речев характер на индивида – динамиката на идиолекта е същностно заложена в комплексна обвързаност с езиковия потенциал (репертоар) на своя носител, с комуникативната компетенция, с редуването на езиковите изяви, с импулсивното или съзнателно превключване на кода. Измененията са подчинени на езикови или на чисто функционални, прагматични фактори, които неизбежно се влияят и от налагащи се тенденции, понякога с белег на модерност.
- 12) Зачестяването на епизодичното, проникването и разпространението му в цялата речева общност преминава през оценката и одобрението на комуникативната и стилистичната му

пригодност. Неговото приемане е последвано от целенасочена (в началото подражателна) употреба, а съзнаването за натовареност постепенно отслабва. След функционалното *узаконяване*, явлението придобива по-стабилен статут, а с утвърждаването си за стереотип развива способност да се превръща в образец за влияние върху други елементи от системата. Ако процесът е в обратната посока, развойната форма-претендент бива отречена (като неудачна).

9. В извеждането на показателни финални обобщения и изводи:

- 1) Парадоксът е основен маниер на експресията. Алогичните съчетания не възникват епизодично в процеса на речта, а са подчинени на принципи, поддаващи се на систематизация.
- 2) На експресивно семантично опустошаване са подложени повечето лексеми, влизащи в отношения с други за изразяване на силна емоция и емоционално ангажирана оценка.
- 3) Задължително е да приемем за реално „въображението на знака“ (Р. Барт) в ролята му на специфично средство за изразяване на оценка и свързаната с нея емоция. То оформя (и съотнесено с неутралните езикови единици) нови системни отношения, нова парадигматика, нова синонимика и антонимика.
- 4) Изследваното явление заявява повторемост, възпроизводимост и множественост, което води до заключението за системност в антисистемата. Обща черта на съвременната жива реч е, че неуредиците не се пренебрегват (да не кажем, се толерират), а това променя границите на езиковата периферия, тя се натоварва и с особена експресивна функция.
- 5) Емоцията и оценката са обединени от присъщата им (и в отделност) противоречивост, те практически винаги са взаимосвързани и взаимозависими, което допълнително усложнява (освен изследването им) самото им фактическо езиково формализиране. Най-често то е, условно казано, **извън** или **ненормативно**.
- 6) Общата характерология на системните прояви е резултат от взаимодействието на няколко принципа: **хипербола, контраст, повторение, компресия, ирония и нулиране**.
- 7) За водещ следва да се признае принципът на контраста, чиято широка представеност се регулира от някои значими системни рестрикции.
- 8) Оценяваният пейоративен признак има езиково означен предел, оценката предполага изчерпаност, лимит: *пълен идиот // законченный дурак*. Плюсовата оценка не търпи предел, показателите му са прагматично непригодни, особено стандартните усилители: **пълен красавец // *абсолютно умный*. Позицията обикновено остава необслужена, т.е. немаркирана от специализирани квантори.
- 9) Параболата на *излишъка* се изкривява назад и надолу към пейоративизация и ярки парадокси: *безумно мъдър, кошмарно хубаво // чудовищно красиво, хорошо до смерти*.
- 10) Хубавото се оценява с уклон към иронизация, буди съмнение, свръхвисоката му степен е отворена до отвъдпределност (*безкрайно, нечовешко, неземно*), но граничи с невярване и отрицание: *неописуемо, нереално, невъзможно // невозможно, невероятно, слов нет*. Ограничението не е езиково, а прагматично и съществува в представата на човека: там положителният признак няма лимит (и това плаши).

- 11) Дълбоко в корените на експресивния оценъчен израз лежат психолингвистични механизми, които разрешават, толерират, ограничават или блокират комбинаториката. Сферата на емоционалната оценъчност е част от ценностната картина на менталния живот на човека. В нея прекалените неща са неестествени.
- 12) Отрицателните емоции имат по-ярък, по-свободен и *безцеремонен* поведенчески израз, а приемането и оценяването на хубавото е сложно. В езика е запечатано неизтребимо боязливото отношение на човека към извънредността, прекалеността на хубавото, което може да го направи непоносимо: *Толкова беше хубаво, че се плаша...; Беше толкова красив, че в него имаше нещо отвратително. // Она была чудовищно красива!; Он так здорово играет на рояле, что иногда даже противно...*
- 13) Признаците *хубав – лош*, оценките *хубаво – лошо*, ситуациите *похвала – обида* са опозиционни, но и в двете зони на емоционална оценъчност работят изведените общи принципи и тенденции. Неизменна е експресията на контражура: пикът на оценката почти винаги е манипулативен и използва противоположния знак.
- 14) Представителите на оценъчните ресурси застиват като шаблонни, придобиват фóрмулен характер с признаци на готови експресивни средства. Новите членове следват моделите, демонстрират фиксирана експресивна валентност и продължават *традицията* за смесване на двата оценъчни знака.
- 15) Със своята парадоксалност разгледаните специфични номинации не само не противоречат на първата аксиома на комуникацията (защото са понятни за всички), но се осъзнават и следва да бъдат признати за удачен оценъчен маниер.
- 16) За това свидетелства тяхната социална рефлексивност – обичайни са в сферата на ежедневието и бита, типично функционират в рекламата (категорично неспонтанен жанр), чийто усет за удачност на стратегиите трудно може да бъде подценяван.
- 17) На прагматично равнище употребата на емоционално-оценъчните и реагиращите словесни знаци, които практически често се припокриват, се мотивира (не по-малко, отколкото от качествата, предизвикали оценката) от психическото състояние на автора, т.е. те винаги са егоцентрични и хиперболни.

10. В съпоставителния характер на наблюденията и заключенията (за всяко от засегнатите нива):

- 1) Анализите доказват, че в българския и руския език разглежданите прояви са съпоставими по своята съдържателна същност и сравними като системно и функционално съотносителни явления.
- 2) Погледът в две посоки дава нови идеи на търсенията, проследяващи поведението на двата езика на деликатната и много чувствителна територия на експресията, където различията са и етнопоказателни.
- 3) Оценката се отнася към интенционалния аспект на езика: там пречупването на картината на света в съзнанието на човека се усложнява от дълга редица фактори. Затова изследването на закономерностите при изразяването ѝ е показателно и за установяване на общата *философия* на емоционалното оценяване, и за установяване на спецификата в различните езици.

- 4) Начините на съединение на понятията се оказват по-важни, отколкото начините на номинацията им. Емотивният (значи, и експресивният) речев потенциал на езиковите ресурси свидетелства за национален темперамент и е етнокултурен отпечатък от етически, естетически и културни кодове.
- 5) Наблюденията в цялост показват, че сред съчетанията с аксиологично съдържание чувствително повече са единиците с отрицателна оценъчност. И в български, и в руски пейоративните експресивно-оценъчни пластове са значително по-богати и активни.
- 6) Сравнителните данни сочат преобладаваща и с по-голям потенциал пейоративизация в българския език и донякъде по-умерен облик на негативната експресивна оценъчност в руския език.

11. В ситуирането на хроничните експресивни алогизми в общата теория за езиковата еволюция и в аксиоматиката на лингвосинергетиката и ентропията:

- 1) На фона на категориите, определяни като универсално немаркирани, оценката е универсално маркирана. Тя се подчинява на първия принцип на естественост при кодиране на семантичните категории в езика, а в тази връзка същината на темата може да бъде обобщена така: **най-естественото за експресивната оценъчна тактика е да бъде неестествена.**
- 2) Посоката **оказионалност – вариантност (временност) – преобладаваща регулярност – последователност** води до системност.
- 3) Идеите на **синергетиката** и философията на нестабилността намират развитие в теорията за дисипативните структури, към които са отнесени и езиковите системи. Отнесено към предмета на нашето изследване, естественото напрежение и експресията на емоционалната фраза са производни на неезиковите основания за нейната лабилност и се *крепят* именно върху неустойчивост, нестабилност, съдържателна амбивалентност.
- 4) Особените факти поддържат жизнени механизмите за непрекъсната саморегулация в моментите на неустойчиво състояние, разкриват поведението на системата и изборите на други траектории в търсене на устойчивост (и чрез създаване на нови формации).
- 5) Оттук идва и връзката неустойчиво състояние – **ентропия** като показател за нивото на неустойчивост, неопределеност, хаос и мярка за (без)порядъка в системата.
- 6) Ентропията винаги и на всички нива се стреми към увеличаване. Точно затова конфликтните съседства или разминаването на формалния и функционалния знак на оценката (като свидетелства за специфичен безпорядък в системата) имат висок градус експресия. Ентропията всъщност е показател за мощта на езика да се приспособява към потребностите на комуникацията. А нуждата да изразиш емоция отключва съответен (несиметричен) потенциал в езиковите ресурси.
- 7) На ентропията противодейства **негентропията** (отрицателна ентропия, мярка за организираност на системата), като саморегулацията на езика е насочена към овладяване на ентропията, а не към унищожаването ѝ.
- 8) Поради непознаване на детерминирания алгоритъм на езиковото развитие понякога прибързано съдим временните явления и предприемаме железни мерки за стандартизация на езиковите средства, а от подобни реформи езиковата система може да търпи загуби.

- 9) Проверени и с анализаторските механизми на споменатите теории, изводните формулировки изцяло потвърждават работната ни хипотеза – обособените раздели (и целостта на материала) предоставят аргументи в полза на **общия извод**, че изразяването на пикова емоция и емоционална оценка (положителна и отрицателна) неизменно е неконвенционално, критично, т.е. по зададеност е гранично на точките на бифуркация. Флукуациите се движат по кръг, контаминирайки + и –, пикът е „под нулата“ и по-удобно се разполага в минусовото оценъчно поле.
- 10) Въпреки факта, че интелектът работи в система от различия (където понятието не може едновременно да изразява чрез себе си противоположното на себе си), а лексикалното партньорство се оказва на границата на нонсенса, деструкция на фразата няма – в експресивната реч крайно ярките ресурси са най-стабилни и последователни.
- 11) Парадоксът на алогичността получава статут на стандарт, на особена норма, а парадоксалните фрази – на членове на системата на езика.

II. СТАТИИ ПО ТЕМАТИЧНИ ОБЛАСТИ

II.1. ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ХАБИЛИТАЦИЯТА

Анотираните работи апробират отделни идеи и части от монографията, работата над която продължи много години. Текстовете им са детайли от цялото, залегнали в концепцията и в системата на пълната разработка. След основателна преработка данните им включени в монографията, подчинени са на общата стратегия на цялостното изследване и са придружени от нови примери.

II.1.1. ЕКСПРЕСИЯТА В РУСКИЯ И БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

- **Особые случаи выражения экспрессии в русском и болгарском языках (конкуренция и конфликт между + и –). Сб. научни трудове, посветени на 30-год. юбилей на катедрата по руски език на ШУ “Еп. К. Преславски Русистика 2003. Язык, коммуникация, культура, Шумен: УИ „Еп. К. Преславски“, 2003, с. 345-351. Print ISBN 954-577-173-9**

В широк план са представени общите идеи и първите опити да бъде обхванато в приблизителна цялост експресивното поведение на езиковите средства от различни нива. Набелязани са контурите на бъдещото детайлно изследване на общия проблем за специфичната парадоксалност на експресията. **Особените експресивни стратегии са обособени (с преходни зони) в пет модула.**

- **О специфике и лингвистическом статусе фраз-реакций. Сб. Научни трудове на ПУ “П. Хилендарски”. Том 39, кн. 1. Филологии, Пловдив: УИ „П. Хилендарски“, 2001, с. 605-610. ISSN 0861-0029**

Статията изследва статута и функционирането на възклицания, специализирани за бързи емоционални реакции в стандартни, най-често оценъчни, речеве ситуации. Наречени са **реагиращи фрази** или **фрази-реакции** като терминът е обговорен и отграничен от по-близки или далечни възможни варианти: избран е като подходящ да *побере* широк кръг функционално обединени явления. В нашето разбиране реагиращите фрази са експресивни изказвания, съответни на *нуждата* да бъде спонтанно изразено емоционално отношение. Те

са силно концентрирани по обем и пренебрегват каквито и да било формални предписания. Спецификата им е потърсена на три нива: структурно, семантично и функционално.

- **Парадоксы экспрессии в русском и болгарском языках. Сб. Научни трудове на ПУ “П. Хилендарски”, том 41, кн. 1. Филологии, Пловдив: УИ „П. Хилендарски“, 2003, с. 221-227. Print ISSN 0861-0029**

В статията е разгледана предизвиканата от емоция **унификация на лексикално ниво**: в комплексите с прилагателни и наречия за оценка и степен експресивната употреба сближава (до сливане) разнопосочни семи в съдържателната структура на лексемите: *хубаво* и *страшно*, *много* и *адски*. Проследено е противоречието между прякото и вторичното им значение, функционалните (и семантични) трансформации, туширани при градирането на оценката и емоцията. Присъствието на причудливите (за сметка на преносна употреба, евфемизация, реална игра на думи) обединения в арсенала на оценъчните средства е определено като очевиден и естествен факт. Като цяло е *защитено* мястото на ярките емотиви в съвременната разговорност: едва ли можем да се съгласим, че те замърсяват речта с нежелателни и неприятни двусмислици, т.е. че са толкова грубо екзотични, че звучат нелепо и са неприемливи.

- **Парадоксы экспрессии (замаскированная пейоративность в болгарском и русском языках). – В: Динамика языковых процессов: История и современность (к 75-летию со дня рождения проф. П. Филковой), София: Херон Прес, 2004, с. 185-199. Print ISBN 954-580-161-1**

Експресивното преосмисляне закономерно следва посоката от – към + (лексиката, маркирана като негативна, се предпочита за изразяване на положителни емоции и колкото по-силни са те, толкова по-ярко е присъствието на пейоративни лексеми). Понеже фактите недвусмислено доказват тази принципна склонност към сливане на полюсите, изглежда логично да бъде потърсена и обратната посока, преосмисляне от + към –. Разгледана е морфологичната деривация с модификационните варианти на **умалително-ласкателни суфикси**, способни (при незакрепеност в семантиката си) да създават и усилват общата пейоративност. Конотацията на руските суфикси е закрепена в системата на езика: суфиксите за субективна оценка (като част от семантиката им) са отделени в характерни типове, но употреби, подобни на отбелязаните в български, не са им присъщи. Характерна и в двата езика е активизацията на чужди по произход **плюсови форманти**. Потенциални участници в полюсна комбинаторика са цели **класове прилагателни и наречия** със семи за висока степен. Проследена е динамизацията на семантичните преноси през метафоризация. Потърсена е връзката на експресията с комуникативната цел на речевите актове и с **категорията на изречението**: изведени са специални конструкции и клиширани обороти, обединени от т. нар. „формална лъжа“ (конфликт между *положителна* форма и негативен реален смисъл). **В изводното обобщение е посочено, че преосмислянето от + към – е непропорционално представено: по-широко и многообразно е в български.**

- **Контрасти и парадокси на речевата експресия (за маскираната пейоративност на умалителните суфикси в българския език).** – В: **Поклон пред буквеното слово. Юбилеен сборник в чест на 70-г. на проф. д-р П. Пенев, Пловдив, 2017, с. 350-359 ISBN 978-619-7312-93-5**

Статията разглежда *критичните* функционални преобразования на **димиутивите в българския език**, демонстриращи национално-специфичен прагматичен потенциал. Показани са многообразието, вариативната специфика и вътрешната полифоничност на умалителните суфикси (оправдаващи анализирането им на нивото на речта). **Представени са множество свидетелства за особената им негативна оценъчност, обособени в няколко вида транспозиции, незабелязани от изследователите досега: *Абе момиченце, колко пъти да повтарям! Достатъчно, госпожичке! Внимавай в картинката! Вратленцето (ушичките, ушенцата) ще ти скъсам! Очичките (оценцата) да не съм ти видял! Хубавко (хубавичко) да си (му) правиш сметчица(та)!***

- **Языковые выходки экспрессии.** Сб. от **Международен симпозиум на МАПРЯЛ *Иновации в исследованиях русского языка, литературы и культуры* (31.10.- 03.11.2006), Пловдив: УИ „П. Хилендарски“, 2007, Том 1, с. 150-156. Print ISBN 978-954-423-409-6**
- **Оценка и (ее) степен – „философия“ их выражения в русском и болгарском языках.** Сб. от **XI конгрес на МАПРЯЛ *Мир русского слова и русское слово в мире* (17-22.09.2007, Варна), Том V. *Русский язык в сопоставлении с другими языками. Перевод – взаимодействие языков и культур*, София: Херон Прес, 2007, с. 141-145. Print ISBN 978-954-580-217-1**

В двете статии са обхванати в относителна цялост експресивните изрази, демонстриращи съвместяване на полярна оценъчност. Обосновано е принципното положение, че маркираните оценъчни лексеми имат склонност да *отстъпват* от експлицирания си знак, проявявайки дълбоко присъща склонност към чувствителна асиметрия в семантиката. Това тяхно свойство може да се установи в минимален контекст. Изключително удобните (като интензификатори) в характерни контексти лексеми заемат крайни позиции в условната скала за **степен и интензитет на оценявания признак** в тясна връзка с изразяваната силна **собствена емоция от страна на автора на оценката**. Обговорени са стилистичните им характеристики и са отграничени двете големи общи посоки в преобръщането на оценъчния знак.

- ***Адмиративност* пейоративности в българском и русском языках.** Сб. от **Юбилейна международна научна конференция *Русистика: язык, культура, перевод*, СУ „Св. Кл. Охридски“, София: Изток – Запад, 2012, с. 94-100. ISBN 978-619-152-022-0**

Акцентът е върху неловките партньорства на *ласкав* маркер с пейоративна обща оценка. Спецификата на маркерите ги разпределя в 7 пункта, а анализът стартира с представяне на *неутралните* интензификатори, в това число за пълнота, предел: и в български, и в руски те последователно придружават лексеми, назоваващи негативен признак и избягват позитивната оценъчност (рестрикциите са в сила и за някои други групи). Парадоксалната съчетаемост ражда и откровени оксиморони: **б. *гениален мръсник, гениална простотия, гениално грозен, феноменално смотан, талантливо тъп*; р. *гениальный лентяй, феноменально тупой*.**

Отграничени са употребите на афективни квантори за собствена съпричастност: **б.** *удивително (изумително, впечатляващо, възхитително, трогателно) тъп; р. удивительный (восхитительный, изумительный) негодяй.* Кратко е маркирано поведението на интензификаторите *супер, свръх, ултра, хипер, мега* // *супер, сверж, ултра, гипер, мега.*

- **Расстояние между много и мало: о конфликтной сочетаемости в русском и болгарском языках.** Сб. от X Международен Симпозиум на МАПРЯЛ *Теоретические и методические проблемы русского языка как иностранного в традиционной и корпусной лингвистике* (8-11.04.2010), Велико Търново: ИВИС, 2011, с. 218-221. Print ISSN 1312-3069

- **Оценка количества и/или количество оценки.** Сб. Научни трудове на ПУ „П. Хилендарски“, том 48, кн.1, сб. Б, Филология, Пловдив, 2010, с. 207-213, ISSN 0861-0029

Проследено е поведението на интензификаторите *много* и *малко*, градиращи позициите *много* и *малко*. Тук също са налице контрасти, но *играта* на съчетаемост е привидна – в същината си странни, комплексите звучат и се употребяват напълно естествено: **р.** *очень мало, очень немного; слишком, чересчур, весьма, довольно мало; б. много малко, много мъничко; твърде, прекалено, доста малко.* Чрез съпоставка на комбинаториката в антонимните позиции са изведени някои закономерности. В български няма *широка* максимализация на позицията *много* (срв. с **р.** *очень много*), за изразяването ѝ битуват оценъчните *твърде* и *прекалено*. Позицията *много* трудно се поддава на намаляване и само в български е отбелязано удивителното *малко много*. В руски подобен смисъл се изразява доста колебливо. И в двата езика вследствие на неудобните съседства често присъстват „смекчаващи“ суфикси (включително дублирани) за уравнивяване: **р.** *немножко, несколько, чуть, многовато; б. малко множко.* За разлика от десемантизираните експресиви *ужасно, адски*, в кванторите *много* и *малко* няма експресия. Характерология в съчетанията с тях обаче не липсва, т.е. кръгът от особени употреби се попълва и за тяхна сметка. Материалът за наречната интензификация на позициите *много* и *малко* е представен и като част от общия проблем за съотношението на степента на признака или количеството към степента на причастност и ангажираност при оценяването му.

- **Экспрессия устойчивой тавтологии в русском и болгарском языках.** Сб. *Русистика 2013. Язык. Коммуникация. Культура* от Международна научна конференция *Русистика XXI века: традиции и перспективы*, Шумен: Химера, 2013, с. 113-122, ISSN 1313-9800

Изследвани са различни по тип повторения (като основа на специфични речеви обороти). Обособени са корпуси от български и руски устойчиви оценъчни единици: **б.** *Глупак с глупак! Глупак на глупаците! Глупакът си е глупак! Глупак не, ами глупак!* **р.** *Дурак дураком! Дурак дураком, а...! Дурак есть дурак!* Паралелните анализи са представени чрез изводи и за аналогията в двата езика, и за разминаванията в склонността им към употреба на повторения. Обоснован е потенциалът на тавтологията, която далеч не винаги е безполезна или опасна: тя може успешно да предава емоцията от високата степен на оценъчния признак без да снижава качествата на речта или да разколебава нейната точност.

- **Экспрессивная валентность лексем *ра́бота* / *дело* в болгарском и русском языках.** Сб. от XI Международен симпозиум на МАПРЯЛ *Теоретико-практическое изучение русского языка и его сопоставительно-типологическое описание* (3-6.04.2014), Велико Търново: УИ, 2014, с. 186-190. ISSN 1312-3069

Статията обзорно представя експресивния потенциал на двойката лексеми и съпоставя участието им в състава на оценъчните езикови ресурси в българския и руския език. Проследява се синтагматиката на **ра́бота** и **дело** с цел да бъде определена емоционалната ѝ маркираност. В български преосмислянето на лексемата **ра́бота** обхваща целия спектър оценъчни употреби, което чувствително разширява контекста им. Функционалният облик на руската лексема **дело** е много по-симетричен и неутрален. **Очевидни са значителните разлики в менталния диапазон на метафоризация при двете ядрени лексеми, откъдето идват значителните разлики в интензитета им като центрове на експресивна валентност.** Извън съмнение е, че експресивният рейтинг на българската лексема **ра́бота** е много по-висок.

II.1.2. МОРФОЛОГИЯ И СЛОВООБРАЗУВАНЕ:

- **Плеонастическая експресия в руском и болгарском языках.** Сб. от Юбилейни Паисиеви четения на ПУ „П. Хилендарски“ (2-3.11.2012). Научни трудове, том 50, кн.1, сб. В, Филология, Пловдив: УИ „П. Хилендарски“, 2012, с. 319-326. ISSN 0861-0029.
- **Артистичные аффиксальные редупликации в болгарском и русском языках.** – *Българска русистика*, 2017 / 1, С., 2017, с. 12-22. Print ISSN 0323-9160. Online 1313-3713
- **За (поли)префиксацията и артистичните редупликации в българския и руския език.** Сб. *Русистика сегодня: традиции и перспективы* (Юбилейна международна научна конференция, София, 23-25.11.2016), С., 2017, с. 184-193. ISBN 978-954-723-197-9

В обхвата на голямата тема тези детайли са със статут на показателна периферия. Пряко обвързано с изведения от нас принцип на **парадокса на излишеството** е и особеното поведение на дублирани показатели за степен **в пределите на думата**, съчетаващи се по естествен начин и с външен маркер. Наред с проявите на същинска *външна* валентност, разгледаният в статиите маниер потвърждава характерологията на оценъчното степенуване. **Образците (по наши наблюдения) досега не са подлагани на специално изследване като специфични и с обща основа.**

Анализирано е характерното наслагване на еднофункционални показатели – афиксите дублират вече експлициран или присъщ на мотивиращата основа на думата семантичен компонент. Акцентираната сема допълнително се подкрепя от (външен) квантор, което специфично усилва или нюансира ефекта от номинацията: **б. възкъсичък, малко мъничък (попрехвален, полющен), леко глуповат, малко раничко; р. несколько староватый, чуть приоткрытый, чуть маловато, малость холодновато.** Разгледани са и глаголните образци на съчетателна редупликация. Двойната префиксация е изключително честотна в българския език. Характерен е префиксът **по-**: добавяйки умалителна семантика, той свободно контактува с глаголи с многозначни представки, без да се съобразява с техните оттенъци. Безпрепятствено може да дублира семите им, типично има и поддръжката на квантор. Това тавтологизира съчетанието, проявява се деликатна усилителна функция и нови оттенъци в

умаляването: **б. малко** *ме понаболява, леко поприклезна (поподтичва, понагарча), много лекичко се поразмърда (попомести, попритъмня), съвсем мъничко почетох; р. чуточку пооблысел, чуть-чуть (слегка, легонько, самую малость, чуточку) приврал (приотстал, приулыбнулся)*. Моделът последователно обхваща десетки (много)представъчни глаголи, а в рамките му се наблюдават любопитни отношения между *участниците* в наслагването. Именувано от нас **кратност** на изразяване на еднаква семантика, явлението заявява активност и стабилност. Без наречния маркер за непълнота застиналите в дублетния си вариант изрази звучат непривично, кратните механизми са тактики за маркирана подкрепа на ограничението (умаляването), т.е. тавтологията е очаквана и по-често задължителна. От съпоставката на двата езика става ясно, че принципът е общ, а отбелязаните разминавания са в честотността на подмоделите и *пристрастието* към отделни варианти.

II.1.3. ОБЩИ ПРИНЦИПИ НА ЕКСПРЕСИЯТА:

- **За предела в изразяването на оценка и степен в българския и руския език. – В: Актуални проблеми на съвременната лингвистика. Юбилеен сборник в чест на проф. д.ф.н. д-р хон. кауза Стефана Димитрова (под ред. на М. Стаменов и И. Панчев). БАН. Институт за БЕ. С: Изд. „Проф. М. Дринов“, 2016, с. 153-159. ISBN 978-954-322-872-0**
- **О сути парадокса – управляющие принципы и основные техники экспрессии в болгарском и русском языках. – Болгарская русистика, 2018 / 3, С., 2018, с. 5-16. Print ISSN 0323-9160. Online 1313-3713**

Формулирана е спецификата на своенравната оценъчна експресия, предизвикваща интерес заради особеното място, което заема в съвременната разговорна комуникация (и в различни езици). Изведени със статут на моделни (системни) са типизацията на семантичните наслагвания, преплитането и контрастът на оценъчните знаци. Изследваният корпус от примери в българския и руския език категорично доказва, че експресията е в същността си оригинална, а алогичните емоционално-оценъчни речеви факти **задават своеобразна нова норма**. Открити са лежащите в основата ѝ **принципи** (*хипербола, контраст, повторение, компресия, ирония, нулиране*). Те формират **водещите експресивни тактики** за изразяване на силна емоция и оценка, наложили се като емблематични на територията на темпераментното общуване. Широката им представеност се легализира в целия си пъстър обхват, като непрекъснато се допълва и препотвърждава, но се и регулира от някои значими (включително и системни) рестрикции.

II.1.4. „СТРАТЕГИЧЕСКА“ ЕКСПРЕСИЯ – ЕЗИК НА РЕКЛАМАТА:

- **Экспресивные речевые стратегии (на материале русской и болгарской телерекламы). Сб. от IX Международен симпозиум на МАПРЯЛ *Теоретические и методические проблемы русского языка как иностранного. Новые информационные технологии в лингвистической и методологической науке* (5-8.04. 2006), Велико Търново: Астарта, 2006, с. 216-219. Print ISBN 978-954-350-026-1**

Статията разглежда онзи аспект от въздействащата сила на рекламата, който е свързан със стратегическите езикови предпоставки и ресурси на епатажа ѝ. Изследват се механизмите, създаващи ефекта на рекламния текст. Изведен е набор от *правила* (включително и в разрез с

нормата), осигуряващи търсения емоционален заряд. Следва да се признае, че рекламата е ако не стимул за развитие на речевата дейност, то поне е свидетелство за това.

II.2. ПУБЛИКАЦИИ, НЕ СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА НА ХАБИЛИТАЦИЯТА:

II.2.1. СИНТАКСИС. СЕМАНТИЧНА СТРУКТУРА НА ИЗРЕЧЕНИЕТО. ЕДНОСЪСТАВНИ ИЗРЕЧЕНИЯ. БЕЗЛИЧНОСТ

- **К вопросу об обязательности и факультативности конкретизаторов в русских безличных предложениях. Сб. Научни трудове на ПУ “П. Хилендарски”, том 32, кн. 1. Филологии, Пловдив, 1994, с. 253-258. Print ISSN 0861-0029**

В статията се разглеждат три типа безлични изречения: спецификата на главния член и комуникативните цели задават нуждата от конкретизатори, което определя компонентността на структурата. Потребността от посочване на допълнителен признак зависи от лексическата семантика на глагола в ролята на предикативен център – колкото по-конкретно е действието, което той означава, толкова по-настоятелна е тази нужда. Обяснява се както поведението на локалния конкретизатор, така и неговата природа: *Потеплело!*; *Затопили печь, и в комнате потеплело*; *Он обрадовался и на душе потеплело*.

- **Смысловая организация одного типа безличных предложений. Сб. от Юбилейна научна конференция 25 години филологии в ПУ “Паусий Хилендарски” (22-23.10.1998). Научни трудове на ПУ “П. Хилендарски”, том 36, кн.1. Филологии, Пловдив: УИ „П. Хилендарски“, 1998, с. 267-274. Print ISSN 0861-0029**

На необходимостта да се снизи степента на абстракция при моделиране на структурата на изречението до осигуряване на минимум, достатъчен за смисловата му организация е посветена и тази работа. Чрез анализ на клас едносъставни структури са потърсени параметрите, нужни за реалното им функциониране със схема $V_{fs} Adv_{loc/temp} (N_{2...})$: *Не обошлось без слез. Вышло наоборот. По-русски так водится*. Най-древният отбелязан тип **бысть тако** е образец на *Опять пошло сначала. Теперь по всей стране пошло!* Проследено е разширяването на групата глаголи, модификациите на функционирането им като вметнати изрази, възможностите за присъединяване на обектни / субектни разпространители и местоименни подлози, случаите на извеждане на обстоятелствената семантика в подчинено изречение. Разгледан е и древният трансформ **было не до...**: той образува трикомпонентни структури и постарому е маркиран с жанрови и стилистични ограничения. В част от следващите работи са разгледани последствията от *застиването* на структурата, което превръща изреченията в ресурс за фразеологията.

- **Вопрос о квалификации творительного падежа в безличных предложениях. Сб. Научни трудове на ПУ “П. Хилендарски”, том 33, кн. 1. Филологии, Пловдив: УИ, 1995, с. 131-136. Print ISSN 0204-529X**

Разисква се ролята на компонента в Тв. п. при изразяване на семантика „възприятие на мирис, полъх“: *пахнет сиренью, чем-то таким особенным, веет прохладой*. Обобщени са позициите на А. А. Потebня, А. М. Пешковски, Ж. Вейренк, Р. Мразек, Н. Н. Арват, Г. А.

Золотова. През анализ на вариращата функция на Тв. п. в примерите и в съответствие с лексикалните параметри на позицията се разграничават две негови роли. Разгледани са случаите на стилистико-семантична или контекстуална излишност на Тв. п., редките примери на абсолютна самостоятелност на глагола, както и компенсаторните механизми, окомплектоващи и нюансиращи семантиката. И в тази връзка се проследява мястото (в структурната и съдържателна цялост) на вторичните конкретизатори. Случаите на употребен в чисто субектно значение Тв. п. са по-скоро редки, а именно интензитетът на субектните качества (в него или разпространителите) определя съотношението с двусъставните изречения: то рядко е пълно, нерядко изкривява семантиката, често е и невъзможно.

II.2.2. СИНТАКСИС. ФРАЗЕОЛОГИЗАЦИЯ

Серия публикации сме посветили на недокрай изясненото в синтаксиса и фразеологията отношение **безличност – фразеологичност** и в руски, и в български (тук са представени две такива работи):

- **О некоторых типах устойчивых безличных конструкций в русском языке. Сб. Научни трудове на ПУ “П. Хилендарски”, том 34, кн.1. Филологии, Пловдив: УИ, 1996, с. 197-203. Print ISSN 0861-0029**

Анализирант се екзистенциални изречения, за чиито отрицателни варианти с предикативен център **нет, не было, не будет** е установена склонност към преход в устойчиви обороти. През паралела *положителна – отрицателна форма* са проследени качества на субекта с приписвана положителна или отрицателна битийност и неговото *затъмнение*, прогресивно водещо в посока *безличност → устойчивост*. В генитивната позиция за назоваване на отричаната битийност са възможни конкретни, абстрактни и одушевени съществителни. Лексикалната специфика силно влияе на интензитета на интересуващите ни трансформации и определя границите на изречението. Обща причина за фразеологизацията е обичайната употреба на конструкциите в характерен контекст и с определен лексикален състав, което дооформя и *втвърдява* разпознаваемия им облик до своеобразна *индивидуализация* и постепенно ги извежда извън границите на стандартната семантика, целокупно присъща на типа, на който принадлежат. В резултат на образна или окационална употреба те могат да престанат да изразяват само основното значение и да получат собствени нюанси. Тези процеси са съпроводени от граматични и лексикални ограничения, от нарушаване на парадигматичната системност, свойствена на свободните съчетания, построени по същия синтактичен модел. Ограниченията, налагани от структурно-семантични фактори, както и метафоризацията способстват за превръщането в устойчиви на ред производни от основните модели (*живой нитки нет, лица нет на ком, нет и в помине кого-чегото, нет дела кому до кого-чегото, кровинки на лице нет, царя нет у кого*), разпределени в 4 семантични групи.

- **Об одном типе фразеологизированных безличных конструкций в русском языке (под ложечкой сосет, в груди колет).** Сб. Научни трудове на ПУ “П. Хилендарски”, том 35, кн.1. Филологии. Пловдив: УИ „П. Хилендарски“, 1997, с. 251-258. Print ISSN 0861-0029

Вниманието е съсредоточено върху конструкции за психофизическо състояние на лице от типа *под ложечкой сосет, в груди колет* с кратко проследяване на историческото им

развитие. В паметниците е регистрирана ограничена употреба на *во рту болит, в голове шумит* (Е. С. Галкина-Федорук, А. М. Смирнова). В свидетелствата от XVII век моделът вече е доста чест (В. Е. Ляпунова), облигаторни са обстоятелствените лексеми, а класът лични глаголи се увеличава. Все по-широката им употреба след първата трета на XIX век е посочена от В. И. Борковски; тази активност се запазва и досега с въвличането на нови лични глаголи: *застучало, оторвалось, щекотало, першило, щемило, выло, позеленело, дрогнуло, выскочило, отдает, стреляет*. Очевидно е, че разглежданите обороти излизат извън пределите на минималната схема V_{f3s} на „класическите“ безлични от типа *Светает*. Глаголите, образуващи предикативния им център, назовават болезнено състояние, конкретизаторите посочват сферата на разпространение. Случаите с отсъствие на локален конкретизатор подкрепят тезата за неговата задължителност и за устойчивия характер на оборота: *Шут с ним! Отлегло...* (повече от 30 единици присъстват в специализираните речници, правомерно би било включването и на други представители на групата). Разгледан е потенциалът на същите глаголи да изразяват състояние на нелице (обкръжаваща среда) – подобни употреби са фиксирани даже като по-древни (XIII-XIV в.) и, може да се предположи, са били образци за аналозите със семантика за лице. Именно облигаторният компонент провежда разпределението и има смислоразличителна функция, а конструкциите, необвързани с одушевеност не са докоснати от процеси на фразеологизация. Изводите са в 14 пункта.

II.2.3. ОЦЕНЪЧНА СЕМАНТИКА. ПЕЙОРАТИВНОСТ

- **Экспрессия некоторых типов русских односоставных предложений с пейоративной семантикой и их болгарские соответствия. Сб. от V Международен симпозиум на МАПРЯЛ *Состояние и перспективы сопоставительных исследований русского и других языков* (Белград – Ниш, 30.05-01.06.2000), Белград: ЧИГОЈА ШТАМПА, 2000, с. 205-210. Print 378.147:808.2(082)**

Езиковите средства, изразяващи емоция, са дълбоко специфични даже в близкородствени езици: и формата, и *силата* им неизменно свидетелстват и за национален темперамент. Интересни в този план са едносъставните конструкции с пейоративна семантика. Като неизолувано и в двата езика явление, те все пак имат ограничена сфера на функциониране и са стилистично ярко маркирани. Известно е, че в разговорния синтаксис господстват особени закони, нормите либерално *предписват* своеобразни качества на структурата, които също имат системни черти. Семантичният клас е разнороден, а статията включва 7 негови представители: **повелителни формули** за предупреждение и заплаха (*Заткнись! Не в свое дело не лезь! Не пори горячку!*); **определено-лични изречения**, съотнасяни с плана на бъдеще време и съдържащи експлицитна груба закана (*Уши оборву! Шею сверну! Шкуру с тебя спущу!*); **инфинитивни изречения** и **изречения с транспозитивен императив** със семантика на клетвени (*обещателни*) фрази (*Провалиться мне сквозь землю! Лопни мои глаза! Холера меня возьми!*); **същински проклетия** (и някои лични варианти) (*Чтоб тебе повылазило! Чтоб тебя разорвало! Леший тебя возьми! Разрази тебя гром!*); псевдоположителни варианти на оборота *кому не до чего-кого-л.* със семантика „безразличие, равнодушие“ (*Мне до лампочки! Хоть бы хны!*); **номинативни оценки** (*Болван! Сволочь! Бред! Тоска зеленая!*); **фразеологизирани конструкции**, употребявани като обобщаващи възклицания (*Хоть лопни!*

Хоть караул кричи! Хоть головой об стену бейся!). Сравнена е ситуацията в руски и български, а за причините на наблюдаваната асиметрия са предложени авторски хипотези.

- **Предложения-проклетия в русском и болгарском языках. Сб. Научни трудове на ПУ “П. Хилендарски”, том 38, кн.1. Филологии, Пловдив: УИ „П. Хилендарски“, 2000, с. 209-216. ISSN 0861-0029**

Обект на анализ са проклетията и някои близки устойчиви архаични клишета. Проследява се динамиката на функционирането им в двете родствени лингвистични и социокултурни традиции. Откровените проклетия като вербални компоненти на множество обредно-магични системи заемат сериозно място сред кратките произведения на народната словесност. **За руския език** е посочена класическата фóрмулна структура: едносъставни изречения в иреално наклонение (най-често безлични и инфинитивни), изгубили връзка с изходния тип и придобили непроницаемост на структурата: това са компресирани *затворени* изречения, вставките в които са невъзможни. Потърсена е общата им „философия“: характерната за митологичното минало насоченост към метафизичните проблеми за живота и смъртта; образът на болестта и превъплъщенията ѝ; природните стихии като наказания свише. Семантичната структура е организирана от тесен и сравнително устойчив кръг думи. **В българския език** безспорно преобладават двусъставни изречения. Те обхващат широк спектър „възмездия“, а народното въображение рисува конкретни зловещи ситуации: редуват се представи за свръхестественото, изплуват митични образи и персонажи, намесват се южнославянски тотеми (*змия, змей, хала, ламя*), обичайни са препратките към обреди и суеверия, битовите моменти, ярко присъства култовото чувство за род и семейство. Пазят се остаряла лексика, неактивни форми, фолклорни похвати (тавтологията и постоянните епитети усилват въображаемата мощ на казаното). И в двата езика, наред с образците, включващи специални за **акта проклинане** средства, са налице илюстрации на сливането на изказване и действие, превръщащи се в еквиваленти: *Я тебя проклинаю! // Проклинам те!* Чистият перформатив от осъществяващ тип е изолиран, но много показателен. Глаголите, манифестиращи укорими комуникативни цели трудно допускат перформативна употреба, но именно в перформатива езикът реализира функция, близка до ритуалната, магичната.

И в двата езика най-устойчиви във времето се оказват проклетията с най-обща семантика (**р.** *Чтоб тебе не сдобровать! Катись ко всем чертям! Дуй тебя горой!*; **б.** *Хаир (добро, бял ден) да не видиш!, Върви по дяволите! Мътните да те вземат!*), но промяната на обществения контекст е довело до деактуализация и загуба на архаичната им фолклорно-религиозна образност. Отдалечавайки се от корените си, проклетията придобиват вид на обичайни злобливи възклицания. Набелязани са съвременните им модификации в клетвени уверения и общи емотиви: **р.** *Не сойти мне с этого места! (Да) отсохни у меня язык, если...;* **б.** *Да не мръдна от мястото си! Гръм да ме удари, ако... Изводните постановки се опират на пълна съпоставка на ситуацията в руски и български – разминаванията са съвсем конкретни и са оценени като много съществени.* Те произтичат от разликите в духовната традиция, проектират се от духа, темперамента, целокупната психика, ценностната система на двата народа. В този смисъл проклетията са определени и като **национално-специфични** устойчиви формули за общуване в определена тоналност.

- Русские и българские псевдопроклятия (заметки о трансформации образности). – Русский язык за рубежом, 2002, № 4, Санкт Петербург: Златоуст, 2002, с. 28-33. Print ISSN 0131-615X <http://gramota.ru/biblio/magazines/ryzr/rzr2002-04/28_416>

Проучват се два типа негативни възклицания: като особен езиков феномен, те са близки до същинските проклятия и, понеже са разположени в периферията им, следва да се разглеждат и в техния контекст. Донякъде условно сме ги нарекли **псевдопроклятия**: **р.** *Будь я проклят! Пропади оно пропадом! К черту!; б.* *Господ да ме убие! Пусто да остане! По дяволите! С примери е очертан арсеналът на самите проклятия, както и видимите принципни разминавания между руския и българския *маниер*, лежащ в основата им. На този фон е изведена другата семантика и новата употреба на техните псевдоаналози. Псевдопроклятията наследяват формата на най-общите проклятия, но се банализират, а силата на внушенията им е несравнимо по-слаба. В прагматичната динамика на настоящето ни са актуални в условията на неутрализиран контекст, активни са, но семантиката им е „отместена“; отдалечават се и от устойчивите варианти за заплаха и представляват общоекспресивни реакции на всичко и всички: **р.** *Ну его в болото! Черт побери! Черти что! Анафема!; б.* *Дявол да го вземе! По дяволите! Проклятие! Да му се не види! Мътните го взели!* Друга е спецификата на **втората група**: вторият родствен вариант е формално по-близък до проклятията, но съдържателно е просто *капризно-кокетна* тяхна разновидност с нов адресат. Тук попадат фразеологизирани: **р.** *Лопни мои глаза! Отсохни у меня язык! Побей меня бог! Да разразят меня силы небесные! Будь я проклят, если не сдержу обещания!; б.* *Вдън земя да потъна! Гръм да ме удари! Ръцете да ми изсъхнат! Проклет да съм! Да пукна, ако лъжа.* За да бъде определен статутът на подобни експресиви, са взети предвид предназначението им, чисто лингвистичните им особености, (оттам и) границите на функционирането им: като автономни възклицания или като експресивно-усилителни форми в състава на изречението. Те са насочени *навътре*, към самия себе си, което *преобръща злото* в семантиката им: клетвените формули превантивно го отричат, обещавайки добро, уверявайки другия в истинност и искреност (конкретната семантика е туширана за сметка на чистата емоция).*

II.2.4. ПАРАЛИНГВИСТИКА

- Паралингвистическите средства в израженията пейоративной семантики // Русский язык (проблеми истории, теории и методики преподавания). Сб. с научни трудове, посветени на 30-годишнината на ШУ и 120-г. на педагогическото образование в Шумен. Шумен: УИ „Еп. К. Преславски“, 2002, с. 187-197. Print ISBN 954-577-134-8

В статията кратко са представени обхватът на термина **паралингвистика** и развойните процеси в изучаването на паралингвистичните средства. Интересът към тях е особено активен в настоящия момент: съвременната лингвистика е немислима в изолирана самостоятелност и поема в границите си елементи от други науки, чиито проблеми се сближават. Нараства любопитството към неезиковото в езика, към неезиковите знакови кодове, расте стремежът да бъде разбрано всичко „допълнително“, което регулира общуването. Преувеличено изглежда твърдението, че всички паралингвистични средства предават информация, макар да е безспорно, че реч, лишена от тях, не е с видимост на естествена. От друга страна,

паралингвистиката може да е не по-малко информативна от непосредственото съобщение. Специално е разгледано *обкръжението* на **емоционалната реч** (по-скоро невъзможна без жестикуляция например), а анализите свидетелстват, че негативната емоция допълнително натоварва общуването и това се отразява на всичките му нива. Конкретни са постановките за пейоративните реакции, интерпретирани като *експресивни кодове на емоцията*. Обликът на прагматично мотивираните реагиращи фрази е на пределно кратки, *произволни* структурни детайли, дооформени с интонация и съответстващи на компресирана емоционална енергия. Тя *се излива* в ред кинетични явления, допълващи речевия акт: **р.** *Да ну их!*; **б.** *Креставици! Да, бе, да!* Чрез неконстантни, но стереотипни интонационни варианти възклицанията са способни да предават широк кръг оттенъци (на учудване, възмущение, презрение). При цялата непредсказуемост на реалното си възплъщение те са обединени от ярка експресия, а за разграничаването на смислите способстват съпътстващите ги паралингвистични средства. Отбелязани са случаите на тяхната задължителност (**р.** *Он немножко того...* или *Он во!*; **б.** *Той е малко така...*) и на възможната им самодостатъчност (действията *наплевателство*, *пустосване* или жестовете-думи). Това е в рамките на ниския стилев регистър, където изборът на средства се определя не толкова от реалната ситуация, колкото от други фактори. В обобщителната част са обмислени ред въпроси: за обратнопропорционалната зависимост „количество паралингвистични знаци / тон (стил) на общуване“, за връзката на употребата им със субекта на речта, речевата (му) култура, характера, темперамента, социалния статут, възрастта. Не на последно място и с националната принадлежност.

II.2.5. НАЦИОНАЛНА СПЕЦИФИКА НА СИНТАКТИЧНО НИВО

- **Проявления национальной специфики на синтаксическом уровне.** Сб. от VIII Международен симпозиум на МАПРЯЛ *Теоретические и методические проблемы русского языка как иностранного в начале XXI века*, Велико Търново: УИ, 2002, с. 398-402. Print ISBN 954-775-151-4
- **О национально маркированном в русском и болгарском синтаксисе.** Сб. от Юбилейни Паисиеви четения на ПУ „П. Хилендарски“, Том 40, кн.1. Филологии, Пловдив: УИ „П. Хилендарски“, 2002, с. 253-261. Print ISSN 0861-0029

Проявите на *различното* се открояват в съпоставка: съпоставянето дава възможност да се наблюдават два национални свята, които възприемат обкръжаващото посвоему и формално „се демонстрират“ своеобразно. Националната специфика може да бъде открита не само в специфичната система за именуване на реални предмети и явления, т.е. на ниво вербална интерпретация, но и на нивото на вербалната им организация, която може да се стори чужда не за слуха, а за духа на другата, характерната за друг етнос. **Следователно спецификата може да се търси на ниво оценка на основанията за избор на езикови структури и национално детерминирани предпочитания на определена комбинаторика от ресурси.**

В двете статии са разгледани паралелните избори на структури, които показват принципно разминаване в стереотипите, създадени от двете гледни точки: различно се моделира съотношението макро- / микросвят; съдържателно различни са денотативните модели според типовете предикати; не съвпадат концептосферите, отразяващи се, съответно, в пристрастия към особени категории; не съвпадат типът мислене, националните доминанти и приоритетите,

товареци неравномерно различни езикови елементи и формации. Примерите по пунктове са много показателни, а в целостта си са по нов начин и още по-убедителни.

С цел да уловим национално маркираното в руския и българския синтаксис и без задълбочаване в множеството частни (не по-малко показателни) случаи, сме разгледали от така обоснования ъгъл големи синтактични класове, очертаващи големи разлики. Напр., внушителните корпуси безлични изречения, характерологично присъщи на руския национален дух, възприемащ много от заобикалящите явления като неподвластни стихии: срв. **р.** *С крыши потекло. Рекой унесло мост.* и **б.** *Покривът протече. Водата отнесе моста.* Нещо повече, характерът на руския светоглед се доказва от факта, че типичните безлични структури са възникнали именно на руска почва и то доста късно. Нарастването на безличността е исторически процес, протичащ в сферата на семантиката и свързан с процеса на осмисляне на действителността в проблемни ситуации. Очевидно е, че езикът много гъвкаво и чрез разнообразие от синтактични структури следва извивките на мисълта, в съответствие с която представя една и съща ситуация компактно или разгърнато, енергично или вяло, статично. Вариантите повтарят настройките на ума и отчитат мястото на човека в случващото се. С активните си конотативни възможности интерес привлича категорията лице като цяло; нейният потенциал също е знаков. Любопитни в съпоставителен план са синтактичните маниери за изразяване на другата концептуална за руския език категория – неопределеност. Показателна в широк план е опозицията *едносъставност – двусъставност*. Адекватна на общата менталност е и организацията на езиковите средства в емоционалната сфера. Ярки са данните, изведени от нас в анализите на пейоративните езикови ресурси. Закономерности в духа на всичко споменато могат да бъдат намерени в езика на масмедииите (там се очертават възможните иновации и актуалните процеси, също важни за перспективата на съпоставките). Описанията на националната специфика, отразена в синтактичните кодове, проследяват националната логика при подбор на значими структури и ни приближават към разрешаване на сложни ситуации, в които казваме *Грамматично всичко е вярно, но... не се казва така!*

май 2019
гр. Пловдив

Изготвил:
(гл. ас. д-р Майя Кузова)